

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 5—6

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О стручним терминологијама	133
2. М. Стевановић: Новосадски договор према одзивима на њ.	138
3. Св. Николић: Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица	148
4. М. Стевановић: О сложеницама типа „народнорепубличанац“ и поводом њих.	153
5. А. Пецо: О једном случају стављања запете	160
6. Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића I М. С. Лалевић	169
II Св. Георгијевић	179
8. Језичке поуке	186

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Народна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

О СЛОЖЕНИЦАМА ТИПА „НАРОДНОРЕПУБЛИКАНАЦ“ И ПОВОДОМ ЊИХ

За време трајања последње кризе француске владе наши дневни листови, који су, како је и разумљиво, живо пратили напоре око образовања нове владе, између осталих често су спомињали француску политичку странку народних републиканаца, која по својој јачини и, нарочито, по своме положају у односу на остале странке некако заузима централно место у данашњем политичком животу своје земље. Али макар колико нас и та криза и њен завршетак, као и друга важнија збивања у свету, политички интересовали, — ми, наравно, не узимамо да с те стране говоримо о народним републиканцима, него нам је привукла пажњу сложеница „народнорепубликанац“ и остали термини који се код нас употребљавају као називи за присталице поменуте политичке странке у Француској. И хтели смо нешто рећи о тим терминима.

Странка о којој је овде реч у нашој дневној штампи се зове: и *народнорепубликанска* и *народно-републиканска* и *народно републиканска*, а за означавање припадништва тој странци употребљавају се придеви: *народно републикански*, *народно-републикански* и *народнорепубликански* (присталица, рецимо, или претставник, или првак, или тако што), а присталице странке су: и *народни републиканци* и *народно-републиканци* и *народнорепубликанци*. Истина је да једни листови узимају један, а други — други, односно трећи начин писања. И то је донекле разумљиво. Али и у једном истом листу, каткад и у истом чланку, срећемо називе ове политичке странке и називе њених припадника написане и у облику две посебне речи, као једну сложену реч, и као полусложеницу, тј. с цртицом између првог и другог саставног дела њеног. Нај-

необичније је то што у једном, и то угледном дневнику нашем, у истом чланку и на истом ступцу, и то у размаку од свега два реда, читамо да је Робер Шуман *народно републиканац*, а његов политички једномишљеник Теджан — *народнорепубликанац*.

Може когод рећи да то за наш језик и нема значаја пошто је реч о страним називима. Али се на ово питање не може тако гледати, него је баш за наш језик врло важно како ће се поједине стране речи и страни термини преводити на њ. Јер ваља тачно знати шта у оригиналу овај или онај термин означава, па је зато потребно у нашем језику наћи одговарајући термин који ће тачно означавати дотични појам. Међутим, *народни републиканац*, реџимо, и *народно-републиканац* не могу означавати исти појам, а термин „*народно републиканац*“ је и уопште немогућ. И најзад, *народнорепубликанац* већ, како ћемо ниже видети, требало би да значи нешто друго, а не оно што означавају саставни делови ове сложенице док се један уз други употребљавају као две посебне речи. Јасно је, дакле, да за означавање припадника ове француске политичке странке, бар у нашем језику, ваља употребљавати само један од наведених термина. И то не макар који. А да бисмо могли утврдити који од тих термина је најисправнији, морамо претходно тачно знати како се ова странка и њене присталице зову у Француској. Le mouvement républicain populaire (скраћ. MRP) буквално преведено: *Народни републикански покрет*, може се нашим језиком звати и *Народнорепубликански покрет*, односно *Народнорепубликанска странка*. За присталице странке, међутим, који се у Француској и на француском језику зову les républicains populaires, не може се у нашем језику узети термин *народнорепубликанци*, већ једино — *народни републиканци*.

Са овим је истоветан и назив данашње француске парламентарне групе независних републиканаца (les républicains indépendants). А за њих се никад не употребљава слично неисправан назив; они се нашим језиком зову само *независни републиканци* (а никада ни *независно-републиканци* ни *независнорепубликанци*). Ти термини, и један и други, одговарају, лингвистички мислим, називима некадашњих политичких странака код нас — називу странке самосталних радикала (у Србији на

почетку овога века) и странке самосталних демократа (у старој Југославији у времену између два светска рата). Ове странке су се званично звале *Самостална радикална странка* и *Самостална демократска странка*, а њихове присталице: *самостални радикали* и *самостални демократи*. Све оно опет што се односило на самосталне радикале, односно самосталне демократе, што је њима припадало или их се на било који начин тицало — може се означавати придевом *самосталнорадикалски* (збор, рецимо, или забава, или што слично), односно *самосталнодемократски*; другим речима од вишечлане синтагме која означава један појам (у овоме случају самосталног радикала, самосталног демократа, народног републиканаца, независног републиканаца), може се и, када је то потребно, управо се мора градити придевска сложеница. Према томе су и сложенице: *самосталнорадикалски*, *самосталнодемократски*, *народнорепубликански*, *независнорепубликански* не само исправне него и незаменљиве у нашем језику, исто онако као сложенице: *старобановачки* (према Стари Бановци, *старопазовски* према Стара Пазова, *великокикиндски* грема Велика Кикинда, *белоцрквански* према Бела Црква, *књижевноисториски* према књижевна историја, *књижевнојезички* према књижевни језик, *црногорскохерцеговачки* према црногорска Херцеговина, за разлику од онога што је и црногорско и херцеговачко и што се, према томе, означава полусложеницом *црногорско-херцеговачки* (*црногорскохерцеговачке* су планине, на пример, планине црногорског дела Херцеговине, док су *црногорско-херцеговачке* планине оне планине које су и црногорске и херцеговачке, тј. једним делом црногорске а једним херцеговачке), итд.

Али ако се од синтагме *народни републиканци* прави придев *народнорепубликански*, којим се означава све што се било како односи на народне републиканце, и којим се, између осталог, може означавати и њихова странка — не може се сад и обрнуто од придева *народнорепубликански* правити именица *народнорепубликанац*. А саме синтагме: *народни републиканац*, *независни републиканац*, *самостални радикал* или *самостални демократ* не могу се срести у једну сложену реч, јер је, како је познато, за стварање атрибутских сложеница по природи нашег

језика, а и осталих словенских језика, потребно да детерминативна (атрибутска) и детерминисана (именичка) реч промене значења која имају док се као засебне употребљавају (исп. и А. Белића, О језичкој природи и језичком развоју, Београд, 1941, 274). И будући да у синтагми *народни републиканци* обе речи у потпуности чувају своја посебна значења, то се од ње (кас ни од синтагми: *независни републиканци, самостални радикали, самостални демократи* и сл.) не може правити ни сложенница, ни полусложенница. За термин „*народно републиканац*“ већ смо рекли и понављамо да је потпуно бесмислен, јер јачачно овде, као ни ма где у нашем језику, није могућа употреба прилога уз именице.

У српскохрватском језику, истина, има неколико атрибутивних сложенница које су то постале иако делови у њима нису изменили значења која су имали док су се употребљавали као посебне речи. Тако: *велџиздаја, издаја* против државе, треба да значи *велика издаја, велџила је велика сила, виџорџаван* — *висока или виси(ј)ска или висинска* равна, равна на (одређеној) висини. А уз ове можемо навести и именицу *диџокоза*, јер иако то није исто што и *диџља коза* него само „*дивља четвороножна животиња која преживље; слична (је) кози, а разликује се од ње што јој нема браде и рогови су јој на врху кукасти*“ (Рј. Ак.). — у народу, где је ова сложенница, једина између сад наведених, постала од синтагме *дивља коза*, и сложенница и синтагма су истог значења.

Изузимајући последњу свим овим и још неким сличним сложенницама с правом су се правили риговори. Тако, Томо Маретић у свом Језичном савјетнику (на стр. 173) каже: „*веле* је адв.(ерб) који се у народном језику не слаже с готовим именицама у једну ријеч, као што су на пр. *велеиздаја, велепосједник, велетржац, велеум, велевласт*“... зато што је, наиме, „*ту свуда и други дио готова именица, т.ј. која се сама налази у језику: издаја, посједник, тржац..., ум, власт*“. И није сам Маретић који устаје против употребе ових сложенница у нашем језику, него су их и други лингвисти сматрали као „*противне духу језика*“. А и поред тога су оне, нарочито неке од њих, већ у широкој употреби, без обзира на то што су у језик ушле некако не-

редовно, обрнутим путем. Нека су, како Маретић каже, сложенице са *веле* — у првом делу своје и начињене „што према њемачком језику“ ... а „што према чешком“ (в. на мало пре наведеном месту његова Језичног савјетника); нека је *велепосједник* направљено према немачком *Grossgrundbesitzer*, а *велеиздаја* према *Hochverrat*, — ми не можемо губити из вида да се за дотичне појмове ипак употребљавају баш те, а не ни речи које Маретић место њих предлаже, ни било које друге речи или синтаге; испор. само колико се пута у чланку *Велеиздајнички процес у Босни* (Народна енциклопедија Српско-хрватско-словеначка) помињу речи *велеиздаја*, *велеиздајник* и *велеиздајнички*. „Место немачког *Grossstadt*, како то проф. А. Белић, на горе цитираном месту наглашава, заиста се не може рећи, нити ко каже *великоград*, али је неприродно начињена реч „*велеград*“ у доста широкој употреби, не само у разговорном него и у језику дневне штампе, па и у језику познатих наших књижевника. Ово већ говори да има извесних услова за одржавање и тих „неправилних“ сложеница у нашем језику. А ти су услови, по моме мишљењу, и лингвистичког карактера.

Познато је да је основни услов за постанак сложеница у српскохрватском језику поред промене значења и промена облика њихових саставних делова, ако не оба, а оно бар једног од њих. И Маретић с разлогом истиче да је чување непромењеног другог дела горе наведених сложеница један од њихових недостатака. Али ја мислим, за ово није од значаја промена само другог, него ту може играти улогу и промена првог дела сложенице, а *веле* се уопште није сачувало у нашем језику. Поготово његово некадашње значење, управо значење придева *велиј* (ст. сл. *велиј*) = *велики* у нашем језичком осећању је изгубило везу с овим обликом. И у сложеницама: *велеиздаја*, *велеиздајник*, *велепоседник*, *велеград* и не осећамо — ми то само знамо — да је у првоме делу њихову придев *велики*. Тако ни у сложеници *дивокоза*, у којој као први њен део имамо придев *дивиј* (ст. сл. *дивий*), који је за данашње језичко осећање, дакле по облику — различан од придева *дивљи*. И то је, по мом мишљењу, омогућило стварање ове сложенице. Ја држим да је и сложеница *висораван* стварно могла бити примљена (као географски тер-

мин она је у општој употреби, и место ње тамо не би могао бити узет ни један од назива које јој Маретић у Јез. савј. предлаже за замену, јер сматра да је начињена, по немачком калупу, према Носебене), зато што је први њен део *вис* у знатној мери измењен облик придева: *висока*, *виси(ј)ска* или *висинска*, какав је морао бити у синтагми уз именицу *раван*, пре него се с њом срastaо у сложеницу *висораван*. Друкчије речено до срastaња је и могло доћи тек после крђења првог дела синтагме, тј. после промене њеног облика. Сложенице: *великопродаја* и *малопродаја* не бисмо могли убрајати међу ове, јер оне не значе велику продају и малу продају, него *продају навелико* и *продају намало*, оне, дакле, значе нешто друго, а не оно што значе њихови саставни делови. Тако и именица *пустоклас* није *п у с т и ц о п р а з а н к л а с*, или боље рећи и није никакав клас, него је то мушки цвет у кукуруза, који се у народу понегде зове још и *дивизма*. И зато ове и овакве сложенице потпуно одговарају природи нашег језика.

Што се тиче сложеница *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* као термина за означавање припадника одговарајућих политичких странака њима се с гледишта принципа прављења сложеница у нашем језику не могу правити приговори ма ког односа били саставни делови њихови; *термин социјалдемократ* означава онога што је и *социјалист* и *демократ* у исто време, а *радикалсоцијалист* онога ко је и *радикал* и *социјалист*. А пошто се не може поставити граница између онога што је социјалистичко и демократско, односно између онога што је радикално и социјалистичко, него демократичност подразумева и социјалистичност, и обрнуто, односно социјалистичност подразумева и радикализам и обрнуто. И кад није могућно поставити границу између демократичног и социјалистичког, односно између социјалистичког и радикалног, — то су горње сложенице с напоредним међусобним односом саставних делова: праве сложенице (уколико би горњи термини означавали какве фузионисане политичке групе социјалиста и демократа, односно радикала и социјалиста, — њих би онда требало означавати полусложеницама *социјал-демократи* и *радикал-социјалисти*). А и када би термини *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* били одредбене, атрибушке синтагме, кад би, тј., означавале соци-

јалистичке демократе и радикалне социјалисте, оне би још и могле постати сложеницама. Не мислим по томе што први делови сложеница социјал и радикал претстављају бог-зна-колико измењене првобитне одредбе социјалистички и радикалски, него зато што су у питању речи страног порекла, а детерминативни делови синтагми страног порекла срастају се каткад у сложене нице и под условима под којима се домаће речи не могу срести и који не допуштају стварање сложеница типа „народнорепубликанац“.

М. Стевановић